

YLI KULTTUURI- JA OPPIAINERAJOJEN:

TAIDEKASVATUS JA SOSIAALITYÖ KAKSISUUNTAISTA KOTOUTUMISTA TUKEMASSA

MIRJA HILTUNEN & ENNI MIKKONEN & MERJA LAITINEN

Taiteen ja kulttuurin merkityksen tiedostaminen ja vahvistaminen osaksi kaksisuuntaisen kotoutumisen tukemista on ollut yksi merkittävä Taidevaijde-hankkeen tavoitteista. Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön oppiaineiden yhteistyössä on lisäksi haettu suuntia tutkimusyhteistyöhön taideperustaisen toimintatutkimuksen kehityksessä.

Lähtökohtana rajojen ylitykset

Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen ja sosiaalityön oppiaineet ovat toimineet viimeisen kymmenen vuoden ajan yhteistyössä useissa hankkeissa. Tavoitteenamme on ollut kehittää tieteidenvälisiä ja monimenetelmällistä tutkimuskulttuuria. Taidevaijde-hankkeessa yhteistyökumppaneina ovat lisäksi olleet paikalliset taiteilijaseurat sekä moninaiset muut sidosryhmät. Tällä joukolla lähdimme taideperustaisesti luomaan maahanmuuttaja- ja suomalaistaustaisten nuorten kohtaamisen tiloja taiteen, tieteen ja kulttuurien rajoja ylittäen.

Toiminta pohjautuu kulttuurienvälisyydelle eli interkulttuurisuudelle, jossa pyritään vastavuoroiseen vuorovaikutukseen (mm. Kallio-Tavin, 2017). Taidevaijde-hankkeen laajempaan tavoitteena on edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta tukemalla nuorten kaksisuuntaista kotoutumista, osallisuutta ja toimijuutta (mm. Bisman, 2004). Se on konkretisoitunut työpajoissa siltojen rakentumisena nuorten välille heidän taustansa huomioiden ja niistä riippumatta.

Työpajojen toimintaa ovat ohjanneet kysymykset: Millaista taidetta osallistujat tuottavat liittyen heidän kotoutumisprosessiinsa? Millaisia kokemuksia osallistujat tuovat esiin heidän tuoksissaan liittyen toimijuuteen, kuulumiseen tai marginalisaatioon? Miten sosiaalisesti sitoutunut taide ja yhteisöllinen taidekasvatus tukevat ko-

totutumisprosessia? Miten taide voi tuoda esiin kotoutumisprosessissa vaikuttavia hierarkioita ja etuoikeuksia? Työpajat ovat osoittaneet, että taiteellinen toiminta voi paljastaa osallistujalle nykyistä paikkaansa ihmisenä ja työryhmän jäsenenä sekä tukea näin myös kaksisuuntaisen kotoutumisen vastavuoroisuutta.

Hankkeen kehittämistyötä on tukenut käytännön toiminnan ja tieteen vuoropuhelu. Taideperustainen toimintatutkimus pohjautuu erilaisille kohtaamisille ja yhteistyölle taideprosessissa ja niihin kiinnittyvässä tiedon tuottamisessa.

Yhteistyön äärellä olemme pohtineet, mitä sosiaalityön asiantuntijuus voi tuoda kuvataidekasvatukselle ja toisaalta, miten taideperustaiset menetelmät tukevat sosiaalityön tutkimusta ja käytäntöä. Olemme huomanneet, että nämä kaksi tieteen- ja tutkimusalaa kohtaavat tiedon, tietämisen ja toiminnan tasolla sekä arvopohjaltaan. Molemmat voivat toimia sosiaalisen muutoksen ja osallisuuden edistämisen välineinä erityisesti marginaalisten ryhmien osalta. Sekä taideperustainen toiminta että sosiaalityön prosessit vaativat luovuutta ja avoimuutta. (ks. myös Garber, 2004; Hiltunen, 2009; Hiltunen & Huhmarniemi, 2010; Ranta-Tyrkkö, 2010.)

Luovuus tieteidenvälisessä tutkimuksessa nojaa vuorovaikutukseen, sidoksiin, tunteisiin, aikaan ja paikkaan. Taidemenetelmillä voidaan

kehittää esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden amatillista itseymmärrystä ja refleksiivisyyttä. Ne toimivat myös vaihtoehtoisina menetelminä, joiden avulla voidaan saavuttaa marginaalista ja hiljaista tietoa. (Honkakoski, 2017; Leavy, 2017; Rantala & Hiltunen, 2013). Sosiaalityön asiantuntijuudella ja tutkimusperinteillä puolestaan tuodaan ymmärrystä yhteiskunnan, yhteisöjen ja yksilöiden suhteista sekä moninaisten rakenteiden vaikutuksista ihmisten elämään. Sosiaalityö syventää myös ymmärrystä marginaalisuudesta, voimaantumisen ja valtautumisen prosesseista sekä sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta.

Olemme kehittäneet tutkimusmenetelmää, joka yhdistää taideperustaista toimintatutkimusta (Jokela, 2017; Jokela, Hiltunen & Härkönen, 2015) ja sosiaalityön tutkimusta. Tieteidenvälinen ja metodeja yhdistävä tutkimus voi kokemuksemme mukaan tavoittaa tietoa, joka on vaikeasti tavoitettavissa ”perinteisillä” tutkimusmenetelmillä. Taidevaihe-hankkeessa rajoja ylittävä toimintatutkimus on tuottanut uusia keinoja tiedontuottamiseen, kotoutumisen edistämiseen ja nuorten osallisuuteen Pohjois-Suomessa. Tässä raportissa avaamme näitä keinoja kuvailemalla hankkeen työpajoja, niissä käytettyjä metodeja, sosiaalista dynamiikkaa, tuloksia ja tuotoksia. Hankkeen tuloksena on syntynyt useita opinnäytetöitä, yhteisartikkeleita sekä ennen kaikkea käytännön esimerkkejä, miten ja mitä saadaan aikaan oppianeainerajat ylittävällä innostuksella ja yhteistyöllä. Sanojen ja käsitteiden kyllästyessä tutkimusmaailmassa toisenlainen tapa esittää tietoa on vielä vähäistä. Tähän halusimme oppianeainerajat ylittävässä yhteistyössämme kannustaa opiskelijoita ja samalla paneutua taideperustaisen toimintatutkimuksen ja sosiaalityön menetelmien kehittämiseen.

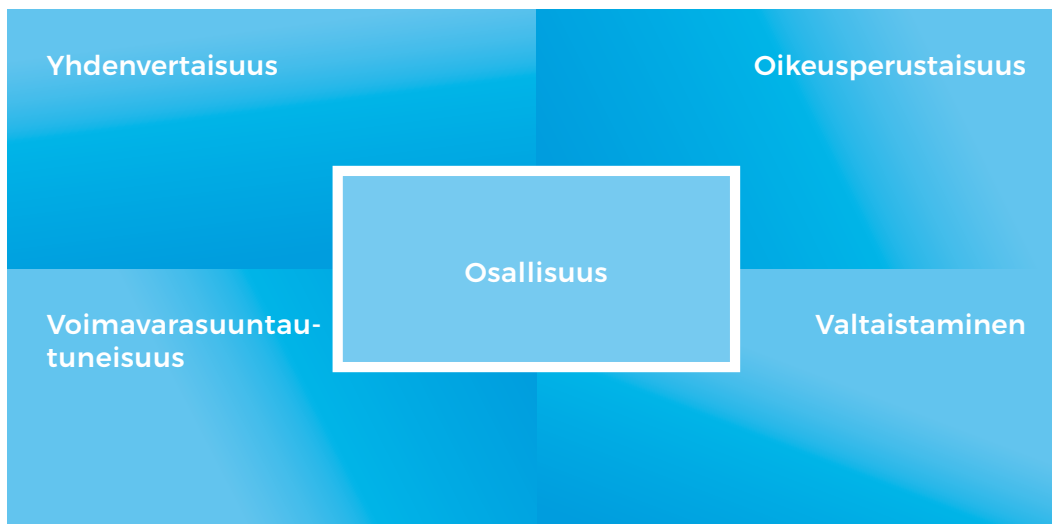
Taideperustainen toimintatutkimus kehittää osallistavia ja dialogisia tutkimusmenetelmiä, jotka perustuvat osallistujien toimijuudelle ja vastavuoroisuudelle (Jokela, Hiltunen & Härkönen, 2015). Yhdistämällä sosiaalityön ja kuvataidekasvatuksen tutkimusta, käsitteitä ja metodeita, tuomme uusia näkökulmia kaksisuuntaisen kotoutumisen prosesseihin. Tämä mahdollistaa muun muassa valtahierarkioiden ja epäoikeu-

denmukaisuuksien esiintuomisen ja purkamisen tutkimusprosesseissa, kulttuurien välisissä kohtaamisissa ja taideperustaisessa toiminnassa. Pitkällä tähtäimellä tällä on mahdollisuus tuottaa sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja vähentää erilaisia sosiaalisia jakolinjoja. Uudet näkökulmat lisäävät kestävyyttä ja kehitystä erityisesti pohjoisessa kontekstissa.

Taiteesta osallisuutta – kohti kaksisuuntaista kotoutumista

Työpajoissa tuotiin esille taideperustaisin menetelmin omaa elämäntarinaa, tunteita, asenteita, arvoja ja mielipiteitä. Osallisuuden kautta työpajoihin osallistuva nuori saattoi kokea itsensä subjektiksi ja toimijaksi, mikä luo hyvinvointia ja jaksamista elämään. Siinä missä osallistumisella viitataan toiminnallisuuteen, voidaan osallisuus määritellä kokemukselliseksi ja identiteettiin ankkuroiduksi tunteeksi jäsenyydestä, yhteisöön kuulumisesta sekä yhteiskunnassa vaikuttamisesta. Osallisuus, osallistuminen ja kotoutuminen edellyttävät vuorovaikutusta erilaisten ihmisten ja tahojen välillä sekä monenlaisten verkostojen ylläpitämistä ja luomista. Kaksisuuntaisen kotoutumisen kannalta tärkeässä roolissa ovatkin olleet juuri toimintamuodot, jotka kannustavat vuorovaikutukseen ja suorastaan vaativat yhteistyötä. Olemme tukeneet työpajoissa osallisuutta ankkuroiden sen vahvasti ihmisoikeuksiin, tasa-arvoon ja yksilöiden yhdenvertaisuuteen. Toimintaa ovat ohjanneet voimavarasuuntautuneisuus ja valtaistava työskentelyote (Kuvio 1.).

Aikalaistaiteen materiaalit, mediat ja esittämisen tavat ovat sekoittuneet sekä muuntuneet työpajoissa, samoin kuin työpajoissa sovelletut tekniikat ja materiaalit. Taiteen avulla voidaan asettua fiktiivisen ja faktan, tunteiden ja rationaalisen, konkreettisen ja abstraktin, sekä yksilön ja yhteiskunnan välisille rajapinnoille (Honkakoski, 2017; Leavy, 2008, 2017). Näiden rajojen ylittäminen turvallisessa, vastavuoroisessa toiminnassa lisää osallisuuden mahdollisuuksia erityisesti sellaisten ihmisten osalta, jotka kohtaavat rakenteellisia esteitä osallisuuden toteutumisessa. Näitä rakenteellisia esteitä

Kuvio 1. Osallisuuden ankkurit.

maahanmuuttajataustaisten ihmisten kohdalla voivat olla esimerkiksi syrjivät työelämäkäytännöt, riittämätön koulutus tai kielitaito, kulttuuriset ennakkoluulot tai rasismi. Taideperustaisella toiminnalla, joka tähtää sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, voidaan tuoda esiin ja haastaa noita rakenteita, mikä lisää osallisuuden mahdollisuuksia (Garber, 2004; Hiltunen, 2009).

Näemme kaksisuuntaisen kotoutumisen prosessina, jossa vaikuttavat poliittiset, taloudelliset, etniset ja sukupuoleen liittyvät hierarkiat ja valtarakenteet (mm. Dominelli, 2010). Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelemisen edellytyksenä on, että taideperustaisessa toiminnassa tarkastellaan kriittisesti noita valtahierarkioita. Kaksisuuntaisuus tarkoittaa, että maahan muuttavat ja paikalliset ihmiset sitoutuvat vastavuoroiseen prosessiin muuttuvassa ja moninaistuvassa yhteiskunnassa. Tässä prosessissa huomioidaan erityisesti toimijat erilaisista sosiaalisista marginaaleista, ja siinä maahanmuuttajat ovat kotoutumisen asiantuntijoita.

Taidevaihteen osallistujat kertoivat moninaisia kertomuksia kotoutumisestaan. ”Onnistuneeseen” kotoutumiseen ei ole yhtä ainoa oikeaa mallia. Se ei etene suoraviivaisesti, vaan se on moninaisista dialogeista muodostuva ja elävä prosessi, joka lähtee yksilön subjektiivisesta tilanteesta ja rakentuu hänen tavoitteidensa suuntaamana.

Voidaankin kysyä, onko kotoutumiseen liittyen mahdollista määritellä tiettyä maalia, vai onko se ennemmin alati jatkuvaa ja muuttuvaa liikettä ja vuoropuhelua, jossa eri osapuolet ovat vastavuoroisella matkalla? Kotoutumisprosessiin vaikuttavat moninaiset yksilölliset, yhteisölliset ja yhteiskunnalliset tekijät, sekä yksilön menneisyyden tapahtumat ja tulevaisuuden näkymät. Kotoutumista edistämään pyrkivissä prosesseissa on myös riskinä kulttuurinen toiseuttaminen (mm. Jönsson, 2013). Kulttuurisia tekijöitä voidaan ylitulkita, tai yksilöihin, ryhmiin, tilanteisiin ja näiden erityispiirteisiin liittyviä tekijöitä voidaan yhdenmukaistaa ja yksinkertaistaa vahingoittavalla tavalla. (Esim. Määttä, 2017.) Tämä voi lisätä stereotyyppioita ja vahvistaa jakolinjoja ”meihin” ja ”muihin”. Liian suoraviivaiseen kotoutumisprosessiin pyrkiminen jättää huomiotta ne rakenteet, jotka vaikuttavat kotoutumisprosessiin, tuottavat toiseutta ja rajoittavat osallisuutta.

Hankkeen toiminnot osoittavat, että taide menetelmät mahdollistavat kotoutumiseen liittyvien haasteiden esiintuomista ja ilmaisemista, vahvistavat vuorovaikutusta sekä voivat toimia yhteiskunnallisen vaikuttamisen välineinä. Kun yhteistä puhuttua kieltä ei ole tai ymmärrys perustuu hyvin erilaisille kulttuurisille taustoille, yhdessä toimiminen taiteen keinoin tuottaa uusia välineitä kohtaamiselle ja sitä kautta kotoutumiselle ja

erilaisten kuulumisen kokemusten rakentumiselle. Taideperustainen työskentely voi tuottaa intuitiivista, esteettistä ja moninaisia sosiaalisia rajoja ylittävää tietoa. Se tuo esiin kotoutumisprosessien ja maahanmuuttajien kanssa tehtävän työn mahdollisuuksia, avainkohtia ja haasteita.

Eteenpäin

Yhteistyömme on vahvistanut käsitystä siitä, että ”hyvät aikomukset” eivät riitä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelussa, vaan tarvitaan konkreettisia välineitä, jotka haastavat epäoi-

keudenmukaisia rakenteita ja lisäävät osallisuutta. Taidemenetelmiin pohjautuva, rajoja ylittävä yhteistyö niin tutkimuksen, taiteen kuin eri kulttuurien välillä toimii tällaisena välineenä. Taideperustainen toimintatutkimus yhdistää nämä tulokulmat. Se tarjoaa väyliä tuoda esiin eri merkityksiä ja tunteita, sekä luo tilaa nähdä ja kuulla toisin. Tämä on entistä tärkeämpää yllirajaisessa maailmassa, jossa erilaiset ongelmat, katastrofit ja kriisit vaativat kohtaamisia moninaisten ihmisryhmien ja kulttuurien kanssa heidän ehdoillaan ja yhteistyössä heidän kanssaan.

Mirja Hiltunen (TaT, KM) on Lapin yliopiston kuvataidekasvatuksen professori ja Oulun yliopiston dosentti, alana yhteisöllinen taidekasvatus ja taiteen soveltava käyttö.

Enni Mikkonen (YTT) on tutkijatohtori sosiaalityön oppiaineessa Lapin yliopistossa. Hän on tutkinut hankkeessa sosiaalityön ja taideperustaisten menetelmien

yhdistämistä tutkimuksessa sekä kotoutumisen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämisessä.

Merja Laitinen (YTT) on professori sosiaalityön oppiaineessa ja dekaani yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa Lapin yliopistossa.

LÄHTEET

- Bisman, C. (2004). Social work values: the moral core of the profession. *British Journal of Social Work* 34:1, 109–123.
- Dominelli, L. (2010). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge/Malden: Polity Press.
- Garber, E. (2004). Social justice and art education. *Visual Art Research* 30:2, 4–22.
- Hiltunen, M. (2009). Yhteisöllinen taidekasvatus. Performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis*. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201111141039>
- Hiltunen, M. & Huhmarniemi, M. toim. (2010). *Rälläkkä ja sivellin. Taidetoimintaa nuorten hyvinvoinnin tueksi*. Haettu 15.9.2018 osoitteesta http://www.sosiaalikallega.fi/hankkeet/paattyneet-hankkeet/nuorten-hyvinvoinnin-ankkurit/Rallakka_ja_sivellin_julkaisu.pdf
- Hiltunen, M.; Mikkonen, E; Niskala, A., Douranou, K. & Patrignani, E. (2018). My Stage – sharing and creating a story of our past, present, and future in Finnish Lapland, *Synnyt / Origins* | 1 / 2018. https://wiki.aalto.fi/pages/viewpage.action?pageId=139659880&preview=/139659880/139659875/HiltunenEtAl_synnyt_june2018.pdf
- Honkakoski, A. (2017). Taiteen ja sosiaalisen työn rajalla – kohtauspaikkana draama. *Acta Universitatis Lapponiensis* 341. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Rantala, P. & Hiltunen, M. (2013). Tieto syntyy toiminnassa – Toimintatutkimusta taiteen ja työelämän rajapinnoilla. Teoksessa Rantala, P. & Jansson, S.-M. (toim.). Taiteesta toiseen: taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia. *Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä* 10 (s. 143–150). Rovaniemi: Lapin yliopisto. Haettu 15.9.2018 osoitteesta <http://theatreworks.fi/wp-content/uploads/2014/02/Nettiversio.pdf>
- Jokela, T. (2017). Art of Art Education through art-based action research for the North, teoksessa M. Fritsche & A. Schnur (toim.) *Fokussierte Komplexität – Edenen von Kunst und Bildung* (s. 55–67). Oberhausen. Athena.
- Jokela, T.; Hiltunen, M. & Härkönen, E. (2015). Art-based Action Research – Participatory Art for the North. *International Journal for Education through Art* 11:3, 433–448.
- Jönsson, J. H. (2013). Social Work beyond Cultural Otherisation. *Nordic Social Work Research* 3:2, 159–167.
- Kallio-Tavin, M. (2017). Becoming Culturally Diversified. Teoksessa M. Kallio-Tavin (toim.), *Conversations on Finnish Art Education*. Helsinki: Aalto-yliopisto.
- Leavy, P. (2009). *Method meets art: Arts-based research practice*. New York: Guilford Press.
- Leavy, P. (2017). Introduction to Arts-Based Research, teoksessa P. Patricia (toim.), *Handbook of Arts-Based Research* (s. 3–21). New York: Guilford Press.
- Määttä, T. (2017). Broadening Social Work's Framework on Place and Belonging: An Investigation into Identity Processes Intersected by Experiences of Migration. *British Journal of Social Work*, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx112>
- Ranta-Tyrkkö, S. (2010). At the Intersection of Theatre and Social Work in Orissa, India: Natya Chetana and Its Theatre. *Acta Universitatis Tamperensis* 1503. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Kuva: Paula Pietilä.

Kuva: Paula Pietilä.

Kuva: Josefiina Jokiaho.

Tanssikuvat: Karoliina Paatos.

PROJEKTIT

Kuva: Anni Hiintsala.

Kuva: Kalomoira Douranou.

Kuva: Juliana Semenova.

Kuva: Santeri Happonen.

Kuva: Karoliina Paatos.

Ensimmäisen tapaamiskerran työskentelyä nuorisokeskus Mondella.